

RAHVUSVAHELINE KEELEKONVERENTS VÄIKE-MAARJAS

Henn Saariga alanud keeleinimeste tunnustamine on jõudnud 20. korrani (laureaate on küll rohkem): tänavu sai Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna Mati Erelt. Keeleauhinna ümmarguse tähtpäeva tähistamiseks korraldasid Haridus- ja Teadusministeerium, Väike-Maarja vallavalitsus, Eesti Keele Instituut, Emakeele Selts, Väike-Maarja gümnaasium ja Keeleinspeksioon 16. ja 17. aprillil Väike-Maarjas rahvusvahelise konverentsi „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa”.

Konverentsil oli õige mitu eesmärki ning ilmselt need ka saavutati. Eesti

keeleprobleemide iseendale teadvustamise kõrval pidasid korraldajad tähtsaks tutvustada neid ja neile otsitavaid lahendusi meie külalistele ja viimaste kaudu ka laiemale rahvusvahelisele avalikkusele. Oluline oli seegi, et külalistekannete kaudu jõudis siinse kuulajani info teiste maade keeleolukorra kohta (inglise keele kasutusala laienuksest tulenevalt on probleemid lähedased). Kindlasti tuleb tähtsaks pidada toimunu pedagoogilist aspekti: osutamaks eesti keele võimalustele olla rahvusvahelise suhtluse keel (kõik ettekanded peeti eesti keeles), oli osalema

kutsutud ka Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi ja Eesti Noorte Keeleorganisatsiooni liikmeid.

Konverentsi avasid Eesti Teaduste Akadeemia asepresident Ain-Elmar Kaasik ja Wiedemanni keeleauhinna üks asutajaid Jüri Sild. Ettekandebloke juhatasid Kristiina Ross, Karl Pajusalu, Raimo Raag, Jüri Valge ja Ilmar Tomusk. Peeti 15 ettekannet, toimus kaks arutelu ning haridus- ja teadusministri vastuvõtt.

Eevi Ross rõhutas oma emotsionaalses ettekandes „Wiedemanni keeleauhind ja selle laureaadiid“ auhinna asutamise tähtsust eesti keele olulisuse tunnetamisel, 20 aasta taguse aja ning tänapäeva seoseid ja vajadust tõhustada eesti keele positiivset mainet kujundavat õpetus- ja kasvatustööd koolides.

Huno Rätsepa ettekande pealkiri oli „Akadeemik Ferdinand Johann Wiedemann“. Elevust tekitas Wiedemanni Eesti Kirjameeste Seltsile saadetud eestikeelne kiri, mille H. Rätsep oli leidnud Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist: „Kõrgeste auustatud Eesti Kirjameeste-seltsile. Teie olete soovinud, austatud Kirjameeste-selts, minu ammeti-juubeli päevaks mind üpris väga kena viisi auustada ja rõõmustada ühe lauluga, mis igaweste oma luuletajale auuks ja meie armsa Eesti keelele iluks saab olema. Ma palun teid, selle auu ja rõõmu eest, mis Teie mulle olete teinud, minu kõige südamlikumata änu vastu võtta. – Peeterburis 25. Sept. 1880. Akadeemikus F. J. Wiedemann.“ Paul Ariste artiklile viidates mainis H. Rätsep ka Wiedemanni 1863. aastal tehtud murdekogumisretke, mille vältel akadeemik 30. juulil (vkj) Väike-Maarjas viibis ja sealt kolm oma kunagist naisõpilast leidis.

Larissa Mukovskaja (Peterburi) käsitles oma ettekandes Wiedemanni Peterburi-aastaid. Arhiiviandmetele toetudes suhtus ta küllalt kriitiliselt nende senistesse tõlgendustesse ning esitas

tagasihoidliku akadeemiku elu seni vähe tuntud tahke (elupaik, sissetulekud, suhted teiste akadeemikutega).

Pille-Riin Kriisa ja Tanel Kiislari (Tartu Tamme gümnaasium) ettekanne „Wiedemanni jälgedes: Eesti ja idapoolsed hõimurahvad tänapäeval“ analüüsis Tartu Ülikooli Paul Ariste keskuse materjalide toel soome-ugri hõimurahvastele põhiliselt „Hõimurahvaste programmi“ kaudu Eesti poolt osutatavat abi (sealsete üliõpilaste koolitamine, kirjanduse väljaandmine, tõlked eesti keelde ning eesti keelest jne).

Laureaadiettekande pidas Mati Erelt, teemaks „Eesti keele tüübist“. Käsitledes süntaktilise tüpoloogია kõige olulisemaid liike – sõnajärjetüpoloogiat ja lauseliikmetüpoloogiat –, sidus ta teoreetilised seisukohad eesti keele süntaktilise arengu ning süntaksikorralduslike seisukohtade põhjendamisega. Eesti keele arengus esinevate suundade näiteks tõi ta eessõnade kasutusala laienemist tagasõnade kasutusala arvel ning määrusevormiliste järeltäiendite kasutamise sagenemist. Lause liikmetüpologia puhul osutas M. Erelt, et eesti keeleski laieneb (kooskõlas üldise arenguga) nominatiivne süsteem (*Ma armastan metsas jalutada* on kasutussageduselt mõnevõrra eelistatum lausest *Mulle meeldib metsas jalutada*). Ühe nominatiivistumise võimaliku põhjusena nimetas esineja inglise keele mõju.

„Kust algab eesti keel?“ küsis Urmas Sutrop ning küünitas vastuse otsinguil XIII sajandisse. Lihtsat vastust küsimusele pole: ühelt poolt pidas juba Henrik nii Lõuna- kui ka Põhja-Eesti hõime (saarlased kaasa arvatud) eestlasteks, teisalt hakkasid eri murdeid rääkinud maarahva liikmed end ühiselt eestlasteks pidama alles XIX sajandi teisel poolel. U. Sutrop puudutas ka keele ja murde vahekorda: „Mis juhtub eesti keelega siis, kui sellest eristuksid näiteks Setu, Võru ja Mulgi?“

Väike-Maarja gümnaasiumi õpilased Alli Alas ja Kertu Rebane pidasid ettekande „Pealkirjad maakonnalehes Virumaa Teataja”. Olles määratlenud ideaalse pealkirja, selgitasid nad korraliku analüüsimaterjali toel välja, kui palju ning mille poolest tegelikud pealkirjad ideaalsest erinevad.

Jüri Valge selgitas ettekandes „Keelekesksetest riigiprogrammidest” riigiprogrammi mõistet ning koostamise ja elluviimise tingimusi, tutvustas lühidalt kümnekonda programmi ning üritas ennustada uute riigiprogrammide vajalikkust. Ta jagas programmid tinglikult 1) eesti keele keskseiks – „Eesti keel ja rahvuskultuur” (1999–2003), „Eesti keel ja rahvuslik mälu” (2004–2008), „Eesti keele keeletehnoloogiline tugi” (2006–2010), „Eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamine ja väljaandmine” (2008–2012), „Eestikeelse terminoloogia toetamine” (2008–2012), „Humanitaar- ja loodusteaduslikud kogud” (2004–2008); 2) eesti keele erikujude keskseiks või nendega seotuks: „Lõunaeesti keel ja kultuur” (2000–2004), „Lõunaeesti keel ja kultuur” (2005–2009), „Seto riiklik kultuuriprogramm” (2006–2009), „Kihnu kultuuriprogramm” (2008–2010), „Saarte pärimuslik kultuurikeskkond” (2008–2012); ja 3) välismaale suunatud riigiprogrammideks: „Eesti keele ja kultuuri akadeemilise välisõppe programm” (2005–2008), „Rahvuskaslaste programm” (2004–2008), „Hõimurahvaste programm” (1999–2004), „Hõimurahvaste programm II” (2005–2009). Koostamist ootavad väärtusarendusprogramm, võimalusel ka soodsate keelehoiakute kujundamise programm, eesti keele õppe programm ja eesti keele piirkondlike erikujude programm.

Ettekandega „Eesti keelepoliitikast 1988–2008” esines Ilmar Tomusk. Kajastamist leidsid viimase kahekümne aasta keelepoliitika kõige olulisemad probleemid: eesti keele oskuse kontroll

(kategooria- ja tasemeeksamid), keeleseaduse elluviimine, sh rahvasaadikute keeleoskusprobleemid, avalike huvide esindatus keeleseaduses (seitse aastat võitlust hariduse avalikuks huviks tunnistamise nimel ühiskonna turvalisuse, avaliku korra, avaliku halduse, rahvatervise, tervisekaitse, tarbijakaitse ja tööohutuse kõrval), venekeelse kooli eesti õppekeelele üleminek. Et I. Tomuski lõppjärelendus – „kui seni on meie keelepoliitika olnud suuresti mitte-estlaste keskne, siis edaspidi tuleks palju enam tähelepanu pöörata eesti keelele kui emakeelele” – on õige, kinnitasid eesti vanemate aastatel 2000–2004 enne nimeseaduse kehtestamist oma lastele pandud nimed (väike valik): *Kalli-Christal, Delfy Martin, Ergas-Ever, Stever Trinity, Ben Trygve, Luca, Marcus Maximus, Miron, Shazad-Imran, Tarvi Junior, Maldis-Sveno, Simar, Vladimir Teine, Mäverik, Ceiro, Xander* (poisid); *Aprilia-Viktoria, Melonia-Arelia, Maerut Mannjaana, Felycia Gabriela Hüatcintra, Aminat-Toita, Daniela-Ester, Dorely, Krislyn Cassandra, Loreen-Ether, Nora Lorelei, Marri Marie, Mia Crysel, Eliis-Meredy, Färidä, Gerret Gristean, Günel, Myrell, Mio Lize, Teiloora, Sinea, Marcella-Flavina, Aphelandrea, Charlyz Vihmapisar, Bibi, Tregetter, Elluli, Al-Dra* (tüdrukud). Seaduse jõust niisuguste juhtumite puhul ei piisa, lahendus peitub kasvatuses, mille tulemusena oma emakeelt austama hakataks.

Tõnu Tendri ettekanne „Kolm on kohtu seadus!?” EL-i mitmekeelsuspoliitika suundumustest” tõi kuulajateni Euroopa Liidu keelepoliitika, selle põhimõtted, eesmärgid, meetmed, võimalused ja tulemused. Euroopa Komisjoni kaudu ellu viidav poliitika lähtub vajadusest säilitada Euroopa mitmekeelsus. Seni on see poliitika olnud siiski suhteliselt ebamäärane ja suurema kasutajaskonnaga keeli soosiv. EL-i keelepoliitika praktiline tähendus liidu

23 ametliku keele rääkijate jaoks on see, et EL-i õigusaktid tõlgitakse nendes keeltesse ning et neil on EL-i kodanikena õigus pöörduda nendes keeltes EL-i olulisemate institutsioonide poole ja saada samas keeles vastus. T. Tender kordas Euroopa komisjoni keelalise mitmekeelsuse voliniku Leonard Orbani seisukohta, et EL-i samud ainult rikastavad ja toetavad, mitte ei asenda liikmesriikide mitmekeelsuse alast tegevust. See on kooskõlas ka selle põhiseisukohaga, et eelkõige on keeleküsimumused iga liikmesriigi enda küsimused.

Piisavalt ehmatava ettekande „Saksa keel teaduskeelena” pidas Eberhard Winkler (Göttingen). Ta käsitles saksa keele, XX sajandi alguse ühe kasutatavama teaduskeele taandumist, sidudes selle põhjused ka maailmasõja ning natsionaalsotsialismiga (märkides loomulikult ka muid põhjusi). Saksa keele staatuse madaldumine Saksamaal peaks mõtlema panema ka eesti keele kasutajaid: näiteks isegi ainult saksa keelsete osavõtjatega konverentside töökeel on sageli inglise keel, teadusprojektide kohustuslik taotluskeel peab tihti olema inglise keel, inglise keel on tungimas tavasuhklusse. Saksamaa pole kuigi tõsiselt üritanud saavutada saksa keelele EL-i tegeliku töökeele staatust. Deutsche Welle, mis oli algselt mõeldud saksakeelsete saadete edastamiseks, toodab poole oma programmi inglise keeles, viimaste aastateni ei nõutud immigrantidelt saksa keele õppimist (tulemus: keeleliselt ja kultuuriliselt isoleeritud getod), võõrkeeleõpetus piirdub valdavalt ainult inglise keelega ning emakeelse terminoloogia valdamine väheneb, sest mõningaid gümnaasiumiaineid õpetatakse ainult inglise keeles. Kõige tipuks pole sageli tegemist mitte tõelise inglise keelega, vaid *Denglisch*’iga (*Deutsch + Englisch*). Vaidlustamata, et eeskätt loodusteaduslikud alad vajavad

ühist suhtluskeelt, rõhutas E. Winkler keele, kultuuri ja rahvusliku identiteedi seost.

Raimo Raagi (Uppsala) ettekande pealkiri oli „Kuninglik rootsi keel”. Alustanud normeeritud rootsi kirjakeele tekkest (XVI sajandil seoses eduka võitlusega Taani domineerimise vastu), kirjeldas R. Raag kirjakeele arengu olulisemaid sündmusi: Uue Testamendi ja täispiibli tõlkimine, kõikide trükiste sisuline ja keeleline tsensuur (kuni 1766. aastani), talurahvakoolide ja gümnaasiumide asutamine, rootsi keele muutmine kõikidel haridusastmetel kohustuslikuks õppekeeleks (1807), kirjaviisi reform (1906). Esineja jõudis käsitlusega tänapäeva, mil Rootsis on inglise keele kasutamine laienenud eriti teaduses. Kuigi Rootsis on seadusega kaitstud viis ajaloolist vähemuskeelt – juudi, mustlas-, saami, rootsisooma ja meä keel –, puudub õiguslik kaitse rootsi keelel enesel. Nüüd on siiski asutud koostama keeleseaduse eelnõu, mille järgi kinnitatakse rootsi keel Rootsi Kuningriigi ametlikuks riigikeeleks. Huvipakkuv on, nagu selgus ettekandejärgsest arutelust, et on hakatud taotlema ametliku vähemuskeele staatust ka eesti keelele.

Janina Kursite ja Erika Krautmane (Riia) ühisettekande „Riigikeel Lätis: probleeme ja lahendusi” temaatika on lähedane ja tuttav, kuigi lahendused ja nendeni jõudmise tempo on kohati Eesti omadest erinevad. Hoiatavalt mõjus tõdemus, et paljudes Läti regioonides pole töökoha saamise tingimuseks mitte riigikeele, vaid vene keele oskus.

Suurima kasutajaskonnaga hõimu-keele ungari keele teemat käsitles János Puzstay (Szombathely) ettekan-des „Ungari keel ja selle perspektiiv EL-is”. Esitanud taustana paljude lingvistide aktsepteeritud seisukohad keelte kadumise kohta (Michael Kraussile viidates prognoosis ta optimistina poolele tänapäeval räägitavate keelte kadu

lähema saja aasta jooksul; pessimistlikum prognoos on 80%; suurimate pessimistide arvates jääb püsima 40–50 keelt – need, millel on piisav keeletehnoloogiline tugi), tõi esineja kuulajate ette ungari keele arengu XIX sajandi ärkamisajast kuni tänapäeva probleemideni. J. Pusztay tõdes, et keelte säilimist mõjutab keeruline tingimuste kompleks, millesse kuuluvad demograafilised, poliitilised ja lingvistilised eeldused (eelkõige terminoloogia olemasolu), samuti üleilmastumisprotsess ning keelekasutajate väärtushinnangud (kas rahvas tahab, et tema emakeelt kasutatakse ka tulevikus). Esineja lõpetas ettepanekuga alata kõikides EL-i liikmesriikides vastastikuse keeleõppe projekt. Eriti tähtsaks pidas ta seda väikesearvuliste rahvaste eestlaste, lätlaste, leedulaste ja sloveenlaste puhul.

Kui eelmised külalissetekanded kipusid kalduma pigem skeptilisema tulevikunägemuse poole, siis Pirkko Nuolijärvi „Soome ja rootsi keel Soomes eile, täna ja homme” pakkus soome ja rootsi keele staatust, korpust ja õppekorraldust käsitledes oluliselt optimistlikumaid noote. Esineja tutvustas Põhjamaade keelekonventsiooni põhimõtet, mille järgi nende maade islandi, norra, rootsi, soome või taani emakeelega kodanikel on õigus kasutada kõikjal Põhjalas ametlikus asjaajamises oma emakeelt. P. Nuolijärvi tutvustas Soome parlamendile esitatud valitsuse keeletegevuse eeskirja (2006), Helsingi Ülikooli keeleprintsipe, haldusseaduse nõudeid (ametnik kasutagu asjalikku ja arusaadavat keelt!) ning keelearendustegevust, sh terminoloogiatööd. Eesti oludega võrdlema kutsus info, et 12% Helsingi põhikooliõpilastest õpib soome keelt teise keelena. Tuleviku kohta arvas P. Nuolijärvi, et rootsi keele osa Soomes väheneb.

Ettekannete ning nendest tõusnud arutelude kõrval toimus konverentsi ajal ja sellega seoses palju muudki.

Eesti Keele Sihtasutuse kirjastamisel valmis uus voldik „Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhind” kõikide laureaate nimedega: Henn Saari (1989), Hella Keem ja Erich Raiet (1990), Pent Nurmekund (1991), Rein Kull ja Valev Uibopuu (1992), Rudolf Karelson ja Uno Liivaku (1993), Nikolai Baturin ja Paul Saagpakk (1994), Lennart Meri (1995), Juhan Peegel (1996), Eduard Leppik (1997), Mari Must ja Huno Rätsep (1998), Tiiu Erelt ja Uno Mereste (1999), Ellen Uuspõld (2000), Ülle Viks ja Eduard Vääri (2001), Valdek Pall (2002), Mati Hint ja Helju Vals (2003), Viivi Maanso (2004), Haldur Õim (2005), Heldur Niit (2006), Kristiina Ross (2007), Mati Erelt (2008).

Valmis oli saanud ka Eevi Rossi 2005. aastal koostatud ja avaldatud, ent praeguseks läbimüüdud raamatu „Wiedemanni keeleauhind 1989–2003” täiendatud ja parandatud korduustrükk. Teos sisaldab keeleauhinna asutamislugu ning selle riiklikuks muutmise kirjeldust, laureaate eluloolisi ning tööandmeid, laureaaditunnistuste tekstide ning auhinna üleandmistseremoniatel peetud kõnesid või teisi auhinnauid iseloomustavaid kirjutisi. Fotod ulatuvad 2004. aastani, seitse lisa esitavad dokumente kunagise Energia kolhoosi juhatuse 1989. aasta 20. veebruaril koosoleku protokollist kuni „Riigi kultuuripreemiate ja kultuuristipendiumide seaduse muutmise seaduseni” (Riigikogus vastu võetud 15. oktoobril 2003, Vabariigi President välja kuulutanud 25. oktoobril 2003). Esimeses dokumendis on kirjas otsus keeleauhind asutada, teises Riigikogu otsus muuta see riiklikuks.

Keeleauhinna aastapäeva ja konverentsiga seoses asutas Haridus- ja Teadusministeerium Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna laureaadi märgi, mille minister Tõnis Lukas oma vastuvõtul viibinud auhinnaomanikele kätte andis. Märgi nr 1 sai keeleauhin-

na 2008. aasta laureaati Mati Ereli. M. Ereli istutas ka tavakohase tamme Väike-Maarja kiriku kõrval olevasse keeletammikusse.

Konverentsi ilmestas Väike-Maarja muuseumi koostatud fotonäitus „20 aastat Wiedemanni keeleauhinda”.

Juba on ilmunud konverentsiettekanete kogumik „Emakeelne Eesti,

emakeelne Euroopa” (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2008), mis on saadetud kõikidele Eesti gümnaasiumidele (nagu ka Eevi Rossi raamatu kordustrükk).

JÜRI VALGE